

CỐI VĨNH HẰNG CỦA NGƯỜI M'DHOUR - MỘ CHUM VỚI VĂN HÓA SA HUỖNH

Nguyễn Thị Hòa

Viện Phát triển bền vững vùng Nam bộ

1. Đặt vấn đề

Sau phát hiện của nhà khảo cổ học M. Vinet - 1909 về kho chum Sa Huỳnh (Dépot à Jarres Sa Huỳnh), quan niệm về diện mạo một nền văn hóa được gọi là Sa Huỳnh bắt đầu hình thành trong quá trình tìm kiếm, phát hiện, nghiên cứu... của nhiều nhà khoa học thuộc nhiều lĩnh vực. Ngày càng có nhiều di chỉ khảo cổ thuộc thời đại văn hóa Sa Huỳnh với táng tục mộ chum được phát hiện, khai quật, cho đến nay văn hóa Sa Huỳnh được xem là một trong 3 chiếc nôi của nền văn minh xưa cổ Việt Nam, đại diện cho văn hóa, văn minh của các tộc người tiền sơ sử ở miền Trung và Tây Nguyên. Tuy vậy, quan điểm về chủ nhân của nền văn hóa nổi tiếng này cũng chỉ là những ý kiến đoán định. Các nhà khoa học vẫn chưa tìm thấy bằng chứng về chủ nhân cụ thể, phù hợp với táng tục mộ chum.

Quan tâm đến một thông tin thú vị từ bài viết năm 1944 của học giả người Pháp J. Lamarche “Ở phía nam sông Ba và bên này với bên kia sông H'Nang là nơi những người sắc tộc M'Dhour cư trú đã bị Chăm hóa ít nhiều. Họ nói một thổ ngữ gần giống với người Chăm và người Rhade ở Darlac, điểm rõ nét nhất để phân biệt người M'Dhour với các tộc người láng giềng là tục hỏa táng người chết”¹; trong khi nghiên cứu tộc người này, tôi chú trọng tìm hiểu các tập quán chung quanh cái chết và tục chôn cất của cư dân M'Dhour. Và điều thật thú vị là, những tư liệu nghiên cứu tìm được xem ra khá phù hợp, gần gũi với một số phát hiện của giới khảo cổ học về văn hóa Sa Huỳnh, đặc biệt trong thời gian gần đây.

2. Về Người M'Dhour.

M'Dhour, M'Dour, M'Dhur, M'Thur hay M'Thul là tên gọi một tộc người cư trú tại khu vực tam giác, nơi giáp giới của 3 tỉnh Phú Yên, Daklak, Gialai. Tại Phú Yên, người M'Dhour có mặt tại hai huyện Sông Hinh và Sơn Hòa. Tại Daklak có một số buôn M'Dhour ở huyện M'Drak, Krông H'Nang, Ea Kar, Krông Buk. . . Tại Gia Lai người M'Dhour sống ở huyện Krông pa. Vùng cư trú của người M'Dhour thường cận và xen cư với một số buôn, plei của các tộc người như Êđê, Bana, H'Roi, Gia Rai. Theo điều tra sơ bộ và ước tính ban đầu của chúng tôi, số lượng cư dân M'Dhour hiện có bao gồm trong khoảng 150 buôn, phân bố trong các vùng đã kể. M'Dhour là một tộc người được xem là có thổ ngữ khá đặc biệt so

¹ J.Lamarche, *Chez les M'Dhour du haut Phu Yen*, I.H.I., N^o175, 1944, p.21

với các tộc người khác chung quanh. Ngôn ngữ của họ pha trộn giữa tiếng Chăm, Êđê, Gia rai và cả H'roi. Một quá trình đi tìm đất sống với sự hội nhập văn hóa, huyết thống giữa người M'Dhour và các tộc người cận cư đã diễn ra trong hàng trăm năm nay, tạo nên bản sắc văn hóa đặc biệt riêng cho cộng đồng cư dân này. Tuy vậy, M'Dhour vẫn là tộc người có các đặc trưng văn hóa riêng không thể lẫn với các tộc người khác, trong đó có tục hỏa táng người chết và táng tục mộ chum (Giới thiệu nhân chủng, trang phục, nhà ở người M'Dhour qua băng hình, 2 phút).

3. Cõi vĩnh hằng của người M'Dhour - Mộ chum với văn hóa Sa Huỳnh

3.1 Cõi vĩnh hằng của người M'Dhour

Ngoài dòng tư liệu ngắn ngủi từ trang viết của J.Lamarche, tôi không có bất kỳ cứ liệu nào về tục hỏa táng của người M'Dhour. Khi quan tâm đến vấn đề này, trên thực địa, tôi bước đầu nhận được phản ánh của một vài người Kinh sống gần vùng cư trú M'Dhour: “Người dân tộc ở đây thiêu xác người chết”². Vài lời kể của chính người M'Dhour: “Từ sau ngày giải phóng cho đến gần đây khoảng năm 1984, thỉnh thoảng chúng tôi còn thấy ở buôn Dù³, buôn Ma Nga⁴ thiêu người”. Hoặc “Người Kinh trong vùng này bảo buôn Kép⁵ chúng tôi là thiêu xác, ăn người”... Tuy vậy, những thông tin thu nhận được thật hiếm hoi, bởi người M'Dhour ngày nay cho rằng - đây là tập quán lạc hậu, do đó không muốn tiết lộ.

Liên quan đến cõi vĩnh hằng, người M'Dhour có quan niệm phân biệt các dạng loại chết, như chết lạnh, dữ; chết bình thường, chết bất đắc kỳ tử; chết do đau ốm bình thường, chết do đau bệnh truyền nhiễm; người mẹ sinh con bị chết, người lớn chết, trẻ con chết, người giàu chết, người nghèo chết... Mỗi một con người M'Dhour, tùy thuộc vào hình thức ra đi của họ, gia đình sẽ dựa vào quan niệm lý giải của cư dân về cõi tâm linh để thực hiện một hình thức táng tục phù hợp.

Hiện nay những người M'Dhour lia trần được xem là bình thường, người thân sẽ đặt người chết vào hòm gỗ và chôn theo kiểu đào huyết mộ đất. Khi trong gia đình có người chết, thân nhân sẽ thông báo tin chết này với người trong nhà, trong dòng họ, trong buôn. Sau đó, họ mua hòm của người Kinh bán ở các trại hòm về, tắm liệm người chết, bên cạnh thực hiện một số nghi thức táng truyền thống. Để người chết ở nhà độ 1 đến 2 ngày, người thân tiến hành đào huyết mộ. Huyết đào sâu khoảng từ 1m đến 1m2, người ta khiêng quan tài đến nghĩa địa, bỏ xuống huyết rồi lấp đất lại. Người chết được chôn cùng trang sức và vài đồ vật quý. Cuối cùng, họ làm một cái chòi trên mộ người chết, đặt hoặc treo trên chòi những vật dụng của người chết thường dùng, những của cải mà dòng họ chia cho người chết. Hầu hết chúng đã bị đập vỡ. Sau đó mỗi ngày 3 lần, người thân trong nhà sẽ đem cơm, rượu, thịt, cá, thuốc hút, trái cây đến cho người chết dùng, tắm rửa ngôi mộ và khóc than

² Người Kinh ở khu vực huyện Krông Pa, tỉnh Gia Lai; ở khu vực buôn Lê Diêm, buôn Hai Kloc huyện Sông Hinh, tỉnh Phú Yên.

³ Thuộc xã Ea Mlaih, huyện Krông Pa, tỉnh Gia Lai.

⁴ Thuộc Xã Ea Rmok, huyện Krông Pa, tỉnh Gia Lai.

⁵ Thuộc thị trấn Krông Pa, huyện Krông Pa, tỉnh Gia Lai.

bên cạnh mộ. (Giới thiệu cảnh đi thăm mộ và khóc than của người M'Dhour bên cạnh mộ (chok), qua băng hình, 1 phút). Cho đến ngày gia đình có điều kiện tổ chức được một nghi lễ gọi là lễ ăn nhà mả - bỏ mả người chết (họa l'nök) nhằm tiễn đưa linh hồn người đã khuất vào cõi vĩnh hằng, thì ngôi mộ sẽ được bỏ quên vĩnh viễn. Trước khi tiến hành họa l'nök, phần mộ sẽ được xây lại bằng xi măng lát gạch men (những vỏ ngôi mộ này do người Kinh làm sẵn, bán cho người M'Dhour). Từ sau nghi lễ ấy, cư dân cho rằng người chết sẽ không còn tồn tại trên cõi trần, để có thể quyến luyến với người thân (giới thiệu nghi lễ họa l'nök và những ngôi mộ mới qua băng hình, 2 phút).

Hiện nay như vậy, còn bức tranh táng tục của người M'Dhour xưa kia thế nào?

Cư dân M'Dhour cho biết, xưa kia họ thường đặt người chết trong hòm cây hay quấn xác người đã chết trong vỏ cây, rồi đào huyệt dưới đất để chôn. Ngoài ra còn một loại táng tục khác là hỏa táng người đã chết, bỏ tro cốt người chết vào ché, đào huyệt đất chôn ché.

Đặt người chết trong hòm cây, vỏ cây, chiếu.... và chôn dưới huyệt mộ đất:

Về cơ bản, tục đặt, quấn người chết trong hòm, vỏ cây, chiếu... rồi đào huyệt dưới đất để chôn, gần giống như đã mô tả ở trên, phần nghi thức có nhiều chi tiết hơn táng tục hiện nay. Tuy nhiên, trước đây người M'Dhour không mua hòm mà thường vào rừng, chặt cây làm hòm (Poong). Hòm của họ là một khúc cây lớn khoét rỗng phần lõi, vừa bằng một người nằm. Đó là nơi đặt xác người chết. Poong của người M'Dhour có nắp đậy cũng là một tấm gỗ. Người giàu đôi khi làm poong 2 lớp (tức là hai quan tài lồng vào nhau); người nghèo và cô độc có thể chỉ bó xác bằng vỏ cây hoặc chiếu (giới thiệu 1 mảnh quan tài xưa dùng để chôn trẻ em qua băng hình, 30 giây). Xưa kia, ngôi mộ của người M'Dhour trước khi tiến hành nghi lễ họa l'nök, thay vì xây bằng xi măng, sẽ được trang trí khá đặc biệt. Đó là những túp lều dài sàn thấp, có sàn hiên, có ghế ngồi trước sàn như tại ngôi nhà ở, chung quanh phần mộ có biểu tượng kút, klao và các tượng gỗ hình người, chim công, ngà voi, kỳ đà, trăng lưỡi liềm... (giới thiệu ngôi mộ xưa của người M'Dhour qua băng hình, 1 phút).

Tục hỏa táng và chôn ché có đựng người chết hoặc tro cốt người chết dưới huyệt mộ đất

Ai là người được hỏa táng?

Người M'Dhour gọi tục hỏa táng người chết là Chuh.

Ai là người được chuh và vì sao khi chết, người M'Dhour phải tiến hành hỏa táng? Có nhiều cách lý giải của người M'Dhour khi họ được đặt câu hỏi này.

Người bị bệnh truyền nhiễm, đặc biệt là bệnh phong, khi chết cần phải được hỏa táng.

Người sắp chết bị bệnh nan y và yêu cầu người thân hỏa táng họ sau khi chết.

Người chết là những người giàu có nên muốn hỏa táng.

Người chết là người nghèo muốn hỏa táng.

Người giàu lẫn người nghèo đều có thể hỏa táng.

Tục hỏa táng chỉ dành cho người già.

Người chết là thành viên của những dòng họ thường hay chuh.

Người hấp hối yêu cầu được chuh vì muốn thực hiện ước mơ về một cõi vĩnh hằng tốt đẹp.

Hỏa táng người bệnh phung

Phong theo cách nói thông thường hay phung theo cách gọi của người M'Dhour là một căn bệnh đáng ghê sợ và khá phổ biến trong các buôn M'Dhour xưa. Theo điều tra của chúng tôi⁶, cách đây khoảng 150 - 200 năm, trong hơn 50 buôn M'Dhour⁷ phân bố tại 3 tỉnh Daklak, Gialai, Phú Yên thì có trên 80% buôn có người bị bệnh phung. Tỷ lệ trung bình của người mắc bệnh phung trong mỗi buôn M'Dhour là từ 1 đến 5 người. Ngoài ra có nơi, cư dân toàn buôn đều bị mắc bệnh phung và di chứng đến nay là vẫn còn một buôn phung của người M'Dhour, được mọi người gọi là buôn cùi với 14 hộ dân⁸ ở xã Ea Trang, huyện M'Drak, tỉnh Daklak (giới thiệu buôn cùi qua băng hình, 2 phút). Đối mặt trước một căn bệnh được xem là không có thuốc chữa trong thời quá khứ, người M'Dhour giải quyết bằng cách - không cho người bị phung ở chung với người khỏe mạnh trong buôn, dựng cho họ một cái chòi ở rừng để họ tự sản xuất kiếm ăn. Đối với người bị bệnh nặng, gia đình có thể đem cơm và thức ăn vào rừng đặt ở một vị trí quen thuộc và người bệnh tự đến lấy để ăn. Đặc biệt khi người bệnh phung sắp chết, người ta tiến hành thiêu xác với các cách như sau:

- Đào một cái hố, chắt củi dưới hố, cho người bệnh phung sắp chết ăn uống những món ăn họ thích, sau đó châm lửa cho củi cháy và tìm cách đẩy người hấp hối xuống hố.

- Khi người bệnh phung hấp hối, mỗi người trong dòng họ của người bệnh đem một bó củi đến quăng xuống dưới căn chòi của người bệnh ở rừng. Sau đó họ châm lửa đốt củi, hoặc đứng ở xa dùng ná bắn tên lửa để đốt chòi, thiêu người, không dám đến gần vì sợ lây bệnh.

- Có nơi, người ta làm giàn thiêu bằng củi, đặt người bệnh phung đã chết lên trên và châm lửa đốt.

Đa phần các hoạt động thiêu xác người bệnh phung thường diễn ra vào buổi chiều, lúc mặt trời xế bóng, bởi người M'Dhour quan niệm rằng - đến chỗ ở của người bệnh ban ngày, lũ ruồi sẽ đi theo và truyền bệnh cho những người khỏe mạnh.

Hỏa táng người bệnh nan y theo yêu cầu

⁶ Tư liệu điều tra thuộc đề tài cấp bộ 2008 – 2009 - “Người M'Dhul ở Việt Nam”

⁷ Số buôn được điều tra

⁸ Là số cư dân trước đây của buôn Guôih thuộc xã Ea Trang, huyện M'Drak, tỉnh Daklak

Trong vùng M'Dhour, có nhiều trường hợp người bị bệnh nan y, thể xác quá đau đớn, họ tìm đến cái chết và trước đó đã yêu cầu người thân hỏa táng họ sau khi chết.

Hỏa táng người giàu

Nhiều người M'Dhour cho rằng người được hỏa táng thường là những người giàu. Chỉ có người giàu mới đủ khả năng huy động cư dân trong làng đi vào rừng chặt cây ploi (Na ploi)⁹ làm củi. Theo kinh nghiệm của người M'Dhour, ploi là loại cây giữ được lửa lâu tàn, để thiêu rụi xác người. Để có thể huy động và cảm ơn những người trong dòng họ hay dân buôn đi chặt củi, chủ nhà phải đốt heo, bò, phải nhắc các chén rượu mời mọi người ăn, uống. Trong khi đốt, nhiều gia đình còn phải quăng vào lửa đang cháy một vài con heo hoặc bò để mùi thịt con vật át đi mùi hôi của thịt người. Đồng bào cho rằng - để hoàn tất việc đưa một người M'Dhour vào cõi vĩnh hằng theo thủ tục hỏa táng, thì cần phải tiến hành 2 lần hỏa l'nök, mà hỏa l'nök là một nghi lễ rất tốn kém trong hệ thống nghi lễ vòng đời của người M'Dhour. Hai lần ấy là:

- Lần 1 - ăn heo, bò, uống rượu trên đất đốt người, sau khi đốt xong (ăn nhà mã - đốt người chết).

- Lần 2 - ăn heo, bò, uống rượu ở chỗ chôn chén chứa xương người chết (ăn nhà mã - bỏ mã người chết)

Hỏa táng người nghèo

Một ít người khác lại cho rằng, tục hỏa táng thường dành cho người nghèo. Bởi người nghèo thì không đủ khả năng để cung cấp thịt và rượu, nhằm huy động những người bà con và dân buôn đi chặt cây asang (Na asang, keo asang)¹⁰, một loại cây quý, hiếm và gỗ tốt để làm poong cho người chết. Nhưng, họ lại không lý giải về những tốn kém khi tiến hành hỏa táng.

Hỏa táng dành cho cả người giàu lẫn người nghèo

Những ý kiến trung gian có vẻ hợp lý hơn cho rằng, tục hỏa táng dành cho cả người giàu lẫn người nghèo nếu họ cảm thấy thích và có đủ điều kiện tiến hành.

Tục hỏa táng chỉ dành cho người già

Đúng như vậy, chưa tìm thấy những người trẻ tuổi hoặc thiếu niên có tên trong danh sách người đã hỏa táng. Theo đồng bào, chỉ những người ở độ tuổi từ 40 trở lên mới được hỏa táng. Người trẻ sau khi chết, được chôn theo kiểu đặt xác vào hòm và chôn dưới huyệt mộ đất.

Có những dòng họ thường hay hỏa táng

⁹ Người Kinh gọi là cây ké

¹⁰ Người Kinh gọi là cây gỗ hương

Về phương diện huyết thống, người M'Dhour có khá nhiều họ: họ Niê, Mlo, Huyn, Ksor, Arul, Lơ mo, Rơ ô, Kpa, Ale, Hrlan, Lơ ô, Hra, Rochom... Tuy nhiên, trong một buôn thường chỉ có 2 họ chính và một vài họ nhập cư. Rất nhiều người M'Dhour cho rằng tục hỏa táng được tiến hành đối với những thành viên thuộc dòng họ có tập tục hỏa táng. Tuy nhiên, họ lại không thể biết dòng họ nào trước đây, quy định thành viên cần phải hỏa táng sau khi chết. Những tư liệu của chúng tôi phản ánh rằng - nhiều dòng họ của người M'Dhour có người hỏa táng sau khi chết, tuy nhiên bước đầu có thể xác định, Ksor là họ có số lượng người hỏa táng khá nhiều và một số thành viên trong họ Arul tự nhận dòng họ của mình là họ thường hỏa táng.

Hỏa táng để thực hiện ước mơ về một cõi vĩnh hằng tốt đẹp

Vài người trong cộng đồng các cư dân láng giềng của người M'Dhour nhận định - những người M'Dhour giàu thích tiến hành tục hỏa táng, nhằm phô trương thanh thế và sự giàu có của gia đình, dòng họ mình. Điều này có thể cũng là một trong những nguyên nhân khiến cho tập tục hỏa táng một thời phát triển. Nhưng điều cốt yếu, khiến cho có thể hình thành, tồn tại và phát triển tục hỏa táng trong xã hội, thì chính người M'Dhour thể hiện quan niệm của mình như sau:

Về cõi vĩnh hằng, cư dân cho rằng sau khi chết đi ở cõi trần, con người sẽ được lên trời ở với oi gdei (ông trời). Nơi ấy cũng như trần gian, có buôn làng, dòng họ, gia đình; có người xấu, kẻ đẹp; có người cực, kẻ sướng; có người ác, kẻ hiền và người khỏe mạnh, kẻ ốm đau. . . Nơi ấy con người vẫn có tình yêu, tội ác, sinh đẻ, vẫn phải làm nương rẫy, đi lấy nước, săn bắt thú rừng, chăn nuôi gia súc gia cầm để nuôi lấy cuộc đời mình... Và, với sự chết ở cõi đời trước của họ:

- Chuh là một hình thức nhằm để đốt sạch mọi mầm bệnh trong kiếp này lẫn kiếp sau. Sau khi chết, được chuh, con người lên trời với oi gdei, thì họ đã không còn bệnh tật, là một người khỏe mạnh. Vì lý do đó, những người bệnh phung thường được gia đình tiến hành hỏa táng hoặc người có bệnh nan y, truyền nhiễm thích hỏa táng sau khi qua đời.

- Không chỉ xóa sạch bệnh tật, ngọn lửa thần kỳ thông qua chuh còn giúp tẩy rửa đi làn da đen, tái tạo làn da trắng trẻo, tạo nên dáng hình đẹp đẽ cho người được chuh.

- Do thể xác sau khi chết đã phải chịu đựng độ nóng khủng khiếp của lửa, xương thịt bị thiêu rụi; nên khi con người M'Dhour mới, được tái tạo, da thịt mềm yếu, không chịu đựng được sức nóng, ngay cả ánh nắng mặt trời. Chính vì vậy, khi gia nhập với cộng đồng người ở cõi trên, những người đã thông qua chuh thường không phải làm việc nặng nhọc. Mỗi ngày, họ chỉ cần làm việc đôi chút khi mặt trời chưa ló dạng và khi mặt trời tắt nắng. Bởi da thịt của họ sẽ không chịu đựng được sức nóng dù là của ánh nắng mặt trời. Còn những kẻ chết mà không thông qua chuh, thì phải làm việc như ở cõi trần, khi ở cõi trên.

- Ngọn lửa thiêu người còn có khả năng rửa sạch mọi tội lỗi mà bất kỳ người M'Dhour nào lỡ phạm phải khi còn sống ở trần gian. Kẻ được chuh sẽ trở thành một người trong sạch, tốt đẹp trước khi về ở với thế giới của oi gdei.

Ý tưởng người M'Dhour giải bày, thể hiện quan niệm, ước mơ của cư dân về hình ảnh một con người, xã hội M'Dhour đẹp, lý tưởng. Đó là con người có tâm hồn trong sạch, da trắng, dáng đẹp, không bệnh tật; con người sung sướng, không phải làm việc vất vả, cực nhọc. Đó là hình ảnh một xã hội M'Dhour bình an, sung túc. Không còn cách nào khác để giải quyết những điều không hài lòng trong cuộc sống hiện tại, người M'Dhour đã gắn mơ ước của mình vào với tập tục của sự giải thoát một kiếp người. Đó là tục hỏa táng. Và như thế, cõi vĩnh hằng của họ thật hoàn hảo, tuyệt vời. Tuy nhiên hình thức hỏa táng quả thật kinh khủng, khiến nhiều người trong cộng đồng cũng cảm thấy sợ hãi. Họ không muốn thân xác của mình bị lửa thiêu đốt đau đớn hoặc, họ và gia đình cũng không đủ khả năng để tiến hành nghi lễ chuh. Ngoài ra, cư dân còn có một số nguyên tắc quy định những người được chuh và không được chuh. Vì thế trong xã hội M'Dhour, bên cạnh tục hỏa táng, hình thức chôn người chết trong hòm dưới huyết mộ đất cũng song song tồn tại.

Tục chôn ché có chứa người chết hoặc tro cốt người chết

Những nghiên cứu liên quan đến địa văn hóa được tiến hành ở vùng người M'Dhour cho thấy, ngoài việc đặt người chết trong hòm, chôn dưới huyết mộ đất; có một số hình thức táng tục được thực hiện, dành cho người qua đời, từng tồn tại trong xã hội M'Dhour như sau:

- Đặt người chết (hung táng) trong nôi đồng lớn (gọ bung), chôn dưới huyết mộ đất
- Đặt trẻ sơ sinh (hung táng) trong ché, chôn dưới huyết mộ đất
- Nghi thức hỏa táng và chôn ché có đựng tro cốt người chết dưới huyết mộ đất

Đặt người chết (hung táng) trong nôi đồng lớn (gọ bung), chôn dưới huyết mộ đất

Cũng như nhiều cư dân cư trú ở Trường Sơn - Tây Nguyên, để nấu thức ăn trong sinh hoạt ẩm thực, người M'dhour thường sử dụng các nôi đồng, nôi đất lớn, nhỏ mà đồng bào gọi là gọ. Và, đã có vài trường hợp đồng bào đặt người chết (hung táng) vào nôi đồng lớn mà họ gọi là gọ bung và đào huyết chôn xuống đất. Tục chôn người này dành cho những người rất giàu, cũng không phổ biến. Chúng tôi ghi nhận được một trường hợp cụ thể ở người M'Dhour qua lời kể của nhân chứng, còn vài trường hợp hiếm hoi khác thì chỉ là lời đồn đại.

Chôn trẻ sơ sinh (hung táng) trong ché

Ché là loại ghè đựng rượu có trong hầu hết các tộc người ở Trường Sơn - Tây Nguyên. Người M'Dhour gọi loại ghè này là che. Họ có nhiều loại ché lớn, nhỏ, cao, thấp, ché thường, ché quý, với các tên gọi khác nhau như che tuk, che tang, che bar, che bô. . . (giới thiệu các loại ché của người M'Dhour qua băng hình). Tục đặt trẻ sơ sinh đã chết trong ché rồi đem chôn là khá phổ biến trong vùng cư dân M'Dhour trước đây. Tuy nhiên, không phải trẻ em nào khi chết cũng được chôn trong ché. Có một số tập quán chôn em bé như sau:

- Người mẹ chết trong lúc sinh con, nếu không ai nhận nuôi, trẻ sơ sinh sẽ bị giết chết và được đặt vào cùng một hòm (poong) với mẹ, chôn dưới huyết mộ đất.

- Khi người mẹ sinh đôi, người ta sẽ giết một trong hai em bé hoặc trẻ sơ sinh chết sau khi ra đời khoảng 1 đến 2 ngày; những đứa trẻ này thường được bỏ vào ché đem chôn xuống đất hoặc bỏ vào hòm cây chôn dưới huyết đất. Nếu điều kiện kinh tế gia đình khó khăn, đơn chiếc, không có ché, không có nhân lực đi chặt cây ở rừng, đôi khi người M'Dhour dùng cái nia (chơ ngoh) cũ bó xác và đào huyết chôn em bé.

- Trẻ em đã lớn hơn 1 tháng, người M'Dhour không bỏ vào ché chôn mà đặt bé vào hòm cây, quấn xác bé vào nia, thúng, chiếu... rồi đào huyết chôn dưới đất.

Như vậy, để táng trẻ em và trẻ sơ sinh, người M'Dhour đặt trẻ sơ sinh vào ché, bó vào nia, thúng, chiếu hoặc bỏ vào hòm cây rồi đào huyết chôn xuống đất, theo hình thức hung táng mà không hỏa táng.

Nghi thức hỏa táng và chôn ché có dựng tro cốt người chết dưới huyết mộ đất

Khi trong một gia đình M'Dhour có người qua đời, tùy thuộc nguyện vọng của người đã khuất, tùy vào khả năng kinh tế hay theo sự bàn bạc của gia đình, dòng họ - muốn người chết được thiêu; gia đình bắt đầu tiến hành các thủ tục cho nghi thức hỏa táng. Ở một số vùng, cư dân cho biết, để điều động nhân lực thực hiện nghi thức hỏa táng, họ nhờ đến người chuyên làm việc này gọi là rtiết. Trong buôn thường có từ một đến hai rtiết. Tuy vậy, cũng có những buôn không có vị rtiết nào và khi tiến hành thủ tục hỏa táng, người ta phải nhờ rtiết từ buôn khác đến.

Người M'Dhour thường tiến hành hỏa thiêu vào buổi trưa. Để thiêu người, rtiết điều động thành viên trong buôn, trong dòng họ, gia đình vào rừng chặt cây ploi. Mỗi người đem một bó ploi từ rừng về, chặt vào khu vực được chọn để hỏa thiêu ở cánh rừng gần nghĩa địa. Họ sắp những cây ploi gác qua lại với nhau thành một giàn thiêu bằng củi, có độ cao khoảng 3 mét, dài 2 mét 5 và ngang 1 mét 5. Những người khác, chuẩn bị thịt mấy con heo, bò, nhiều ché rượu, nấu cơm, gùi nước để ăn họa l'nök (ăn nhà mả sau khi thiêu xác). Vài con heo, bò khác cũng được trói gần nơi hỏa thiêu để chuẩn bị quăng chúng vào giàn thiêu trong lúc thiêu xác người. Xác người chết được khiêng từ nhà đến, đặt lên giàn thiêu. Người ta bỏ lên giàn thiêu các đồ vật của người chết thường dùng khi còn sống. Một số nơi, đồng bào đốt đồ dùng của người chết cùng lúc và bên cạnh giàn thiêu người. Người thân của người chết buộc các ché rượu, bày biện đồ cúng là con vật hiến sinh. Rtiết ngồi trước ché rượu và mâm lễ vật, đọc bài cúng, cầu khẩn xin phép thần linh được chuh và tiễn đưa linh hồn người đã chết vào cõi vĩnh hằng. Rtiết châm lửa đốt giàn thiêu, những người thân lớn tuổi ngồi chung quanh giàn thiêu khóc kể (chok) thảm thương. Những người thân trẻ tuổi đứng xa hơn từ nơi giàn thiêu cũng phụ họa khóc kể. Lửa cháy rần rật, liếm đen thân thể và các đồ dùng của người chết trên giàn thiêu. Người ta quăng các con vật đã chuẩn bị, thường là heo vào giàn thiêu, để mùi mỡ heo át đi mùi khét của thịt người. Khi lửa sắp tàn, rtiết dùng cây thọc vào nơi có trái tim (t'boh) của người chết, móc nó rơi và văng ra khỏi giàn thiêu một cách khéo léo. Những người thân của người chết vừa khóc, vừa chạy đến nơi trái tim vừa rơi xuống. Người thân nhất của người chết cầm lấy trái tim đem đến chỗ bên kia, nơi người

ta đã chuẩn bị sẵn nước pha âm ẩm. Một người xối nước và người kia cầm trái tim rửa sạch than tro, bụi bẩn bám trên nó.

Đêm ấy, trong không gian của tiếng nhạc chiêng tai, trống tung khăk, kèn đình năm, trong mùi rượu cần và khói thuốc lá rẫy thơm nồng, mùi thịt thui các con vật hiến sinh, mùi cơm gạo rẫy, lẫn mùi khen khét của thịt người cháy; những người M'Dhour nhảy điệu múa khil, múa xoang thể hiện những động tác của con chim gruh (chim đại bàng); ăn thịt vật hiến sinh, uống rượu cần cho đến rạng sáng hôm sau. Đống tro cốt đêm qua đã được rưới nước. Sáng nay, các mẫu xương đã nguội. Những người thân của người được thiêu dùng tay lược các mẫu xương bỏ vào chiếc ché quý đã được chuẩn bị sẵn. Ở khu vực l'nök, đám thanh niên đào xong huyết mộ sâu khoảng từ 0,5 đến 0,6 mét; chuẩn bị sẵn gỗ, tranh, tre để làm chòi che ngôi mộ. Người ta lấy tô đập lên miệng ché¹¹, lấy sáp ong trét kín miệng và khiêng ché vào khu l'nök. Họ đặt ché nằm ngang dưới đáy huyết¹², với ý thức sợ nước thấm vào miệng ché làm mục ruỗng tro cốt của người chết. Những nắm đất được người thân lần lượt ném xuống huyết lẫn với tiếng khóc kể thảm thiết. Ngôi mộ đã vun đầy. Người ta bắt đầu dựng chòi.

Cùng tục hỏa táng người chết, nhưng có nhiều khác biệt trong tập quán giữa người Chăm Bà la môn và người M'Dhour. Ví dụ: Người M'Dhour bỏ xương vào ché, đem chôn dưới huyết mộ đất. Tập quán này không thấy có ở người Chăm. Hoặc, người Chăm đập vỡ sọ người được thiêu, lấy 9 mảnh xương trán bỏ vào chiếc atau; còn người M'Dhour lại quan niệm - trái tim mới chính là linh hồn người chết và họ có một số tập quán liên quan đến trái tim người chết:

Người M'Dhour cho biết, nếu tục hỏa thiêu dành cho người chồng đã chết, thì chỉ có vợ là người có trách nhiệm phải giữ gìn trái tim của chồng và ngược lại. Sau đó, nếu người góa còn lại chết đi, người ấy sẽ không được thiêu nữa, mà chôn trong hòm dưới huyết mộ đất. Theo đồng bào, sở dĩ có điều này bởi người thân nhất của người chết còn lại là con, mà con với thân phận thấp hơn thì không được phép giữ trái tim của cha mẹ, chỉ có người vai vế lớn mới được phép cất giữ trái tim. Nguyên tắc giữ trái tim người thân của người M'Dhour cụ thể như sau:

- Đốt vợ, chồng giữ trái tim và ngược lại.
- Đốt con, cha mẹ giữ trái tim.
- Đốt em, anh, chị giữ trái tim.

Do đó, nếu người hấp hối có nguyện vọng muốn thiêu, nhưng dòng họ xét thấy không có người để chăm sóc, giữ gìn trái tim, thì người ấy sẽ không được tiến hành nghi lễ thiêu xác. Việc giữ gìn trái tim được xem như là điều khổ hạnh:

¹¹ Có nơi không đập nắp, có nơi bịt nắp ché bằng đá, bằng lá chuối . . .

¹² Có nơi đặt ché đứng

Sau khi rửa trong nước ấm, người giữ trái tim đem phơi khô nó, rồi lấy vải sạch quấn lại hoặc cắt đôi trái bầu khô, lót vải, bỏ tim vào giữa, đậy nắp trái bầu, dùng khăn đeo vào người, mang theo khi đi bất kỳ đâu. Mỗi ngày 2 lần vào buổi sáng và chiều, người giữ trái tim phải dùng củ gừng (dja) hay củ nén (l'sun) giả nhỏ, ngâm với nước ấm và ngâm nước ấy vào miệng, phun rửa trái tim, rồi dùng khăn lau khô cho khỏi hư, thối. Người giữ trái tim, ngoài việc mang theo nó bên mình - lúc ăn, lúc ngủ, lúc đi rừng, làm rẫy, lúc tắm... còn phải giữ gìn, bảo quản không được để trái tim bị mất, bị thú ăn, bị hư thối. Người ấy, lúc ngủ, đặt trái tim lên gối nằm bên cạnh; lúc tắm, đưa tim cho người thân phía dòng họ của người chết giữ giúp; tắm xong, lại đeo nó vào người... Người thân phía dòng họ của người chết sẽ đi theo giám sát chặt chẽ việc bảo quản trái tim của người giữ nó. Nếu bảo quản không tốt để điều không hay xảy đến cho trái tim; người của dòng họ phía bên người chết sẽ phạt đền dòng họ phía bên người giữ trái tim - việc phạt đền cao hay thấp tùy thuộc vào mức độ hư hỏng hay mất mát của trái tim; đôi khi, có thể bị phạt nặng, phải đền trâu, bò, chiêng, ché. Trái tim của người chết sẽ được nâng niu, bảo quản cho đến khi gia đình tổ chức được lễ (họa l'nök) ăn nhà mả - bỏ mả cho người đã qua đời. Lúc ấy, người ta sẽ đập vỡ 1 cái ché quý có giá trị tương đương với một mạng người, thông thường là loại ché túc, đào huyết, úp ché lên trái tim và chôn nó phía trên ché đựng xương người.

Tùy từng vùng M'Dhour, có nhiều dị bản chung quanh tục chôn ché đựng xương cốt hỏa thiêu và nghi thức liên quan đến trái tim người chết. Trong giới hạn của bài viết, tôi chỉ xin trình bày phần cơ bản.

3.2 Mộ chum với văn hóa Sa Huỳnh

Tiêu chí được xem là bất di dịch của văn hóa Sa Huỳnh là táng tục của người Sa Huỳnh luôn gắn liền với những chiếc chum, ché. Phát hiện khảo cổ học của những năm gần đây cho thấy, hiện trạng khai quật trên các địa bàn mộ chum của văn hóa Sa Huỳnh có nhiều tương đồng so với táng tục của cư dân M'Dhour trong quá khứ, Ví dụ:

- Di chỉ Động cườm - Bình Định¹³ có một số mộ nôi.
- Khu mộ chum Lai Nghi - Quảng Nam¹⁴ trong mộ chum có nhiều than tro và những mẫu xương nát vụn.
- Khu mộ Gò Quê¹⁵ - Quảng Ngãi - ngoài các ngôi mộ chum còn có các ngôi mộ huyết đất,
- Di tích văn hóa Sa Huỳnh ở buôn Suối Mây¹⁶, huyện Sông Hình tỉnh Phú Yên, lần đầu tiên tìm thấy mộ chum và mộ huyết đất ở cách xa biển khoảng 60km về phía tây, gần khu vực cư trú của người M'Dhour hiện nay.

¹³ Khai quật vào đầu năm 2002

¹⁴ Khai quật tháng 10 năm 2002

¹⁵ Khai quật năm 2007.

¹⁶ Phát hiện năm 2007.

Đặc biệt, táng tục chôn trẻ em trong chum (hung táng), chôn người chết trong quan tài bằng cây khoét rỗng dưới huyết đất có khá phổ biến trong nhiều di chỉ mộ chum ở Đông Nam Á; cũng có thể tìm thấy dấu vết còn tồn tại trong táng tục trẻ sơ sinh và mộ thuyền của cư dân M'Dhour.

Gần đây, hoạt động sản xuất nông nghiệp trồng lúa nước, hoa màu và trồng cây công nghiệp ngày một phát triển trong vùng cư dân M'Dhour. Nhiều nơi, đất của khu vực nghĩa địa (l'nök) bị lấn chiếm hoặc mua bán trái phép. Nhiều ngôi mộ bị khai phá, cày xén để phục vụ cho nhu cầu sản xuất. Vào thời điểm này, ở một số vùng tôi được cư dân M'Dhour báo cho biết, trên đất của họ khi cày, xuất hiện vài chiếc ché, bên trong có chứa xương người. Từ ngày 10 đến ngày 15 tháng 7 năm 2008, tại buôn Dji, xã Krông H'rang, huyện Krông pa, tỉnh Gia Lai, đã có một chương trình dời mộ tại khu nghĩa địa, nhằm bảo vệ các ngôi mộ của đồng bào khỏi sự xâm hại của mức nước thủy điện sông Ba hạ. Tôi làm việc trực tiếp với những người đào mộ và được biết: Các ngôi mộ trong khu nghĩa địa này khi đào, người ta phát hiện có cả mộ ché lẫn mộ táng quan tài bằng cây. Trong mộ ché có hài cốt người. Ché chứa xương được chôn nằm ngang, có ché không nắp, có ché được đập bằng một cái chil nhỏ. Một trong những tốp đào mộ báo kết quả đào mộ của tốp họ với tôi rằng - trong một ngôi mộ chôn ché lớn nhất mà họ đào được có 4 ché chôn song song nhau, chứa 4 bộ hài cốt; ngôi mộ lớn trung bình khi được khai quật có 2 ché chôn song song nhau chứa hai bộ hài cốt và một ngôi mộ khác có 1 ché và 1 quan tài thuyền chôn song song. Họ cũng nhận định với tôi, những bộ hài cốt không có biểu hiện dấu vết của việc thiêu xác. Chẳng hạn, xương còn nguyên vẹn và đầy đủ các bộ phận cốt trong cơ thể, màu xương trắng ngà cho thấy không bị lửa hủy hoại; không có dấu vết than tro. Đồ trang sức của người chết (chủ yếu là vòng đeo tay) còn nguyên vẹn, không méo mó, dị dạng, vẫn ở nguyên vị trí được đeo mà không bị rơi ra (như trong trường hợp hỏa táng). Những người đào mộ nhận xét, đây là kiểu chôn hung táng chứ không phải hỏa táng. Nếu là vậy, chẳng lẽ, người M'Dhour lại còn có thêm một kiểu chôn hung táng trong ché? (giới thiệu các hố đào mộ và những ngôi mộ cải táng ở buôn Dji qua băng hình, 30 giây).

Sau kiểm tra của tôi với thân nhân những người có mộ và chính quyền địa phương, kết quả được sáng tỏ. Nguyên những năm 1962 - 1963, người buôn Dji bị dồn vào áp chiến lược (nay thuộc buôn Sai, xã Chư Ngọc, huyện Krông pa, tỉnh Gia lai). Sau ngày giải phóng, theo chủ trương của nhà nước, người buôn Dji dời về buôn cũ và dời về chỗ ở hiện nay. Năm 1976, những gia đình có thân nhân qua đời, chôn ở khu vực áp chiến lược, tổ chức đào mộ người thân, lấy xương, bỏ vào ché, đem về chôn tại khu nghĩa địa hiện nay. Và, nay lại tiếp tục di dời các mộ như đã trình bày. Như vậy, những ngôi mộ ché chứa hài cốt người vừa kể chỉ là những ngôi mộ cải táng. Tuy nhiên, việc cải táng với hình thức bỏ xương vào ché và chôn dưới huyết mộ đất, cũng thể hiện tập quán sử dụng quan tài bằng chum, ché đã tồn tại khá lâu và khá phổ biến trong táng tục của người M'Dhour. Giải thích tập quán này, người M'Dhour cho rằng:

- Chôn xương cải táng hoặc tro cốt hỏa táng vào ché sẽ giữ xương cốt được lâu hơn quan tài gỗ, lại không để rơi vãi xương tro của người thân của họ.

- Ché là một vật dụng quý của cư dân, sử dụng ché để chôn người thể hiện sự yêu quý, trân trọng của người còn sống với người đã chết. Hơn nữa, dùng ché làm quan tài vừa gọn lại vừa tiện dụng, đặc biệt đối với trẻ sơ sinh, khi không có người vào rừng chặt cây làm hòm.

4. Kết luận

Các hình thức táng tục, đặc biệt tục hỏa táng và chôn ché đựng tro cốt của người M'Dhour rất gần gũi với những phát hiện trong các di chỉ của văn hóa Sa Huỳnh. Điều này cho phép tôi có thể đưa ra một giả thuyết, phải chăng có mối quan hệ giữa cư dân M'Dhour hiện nay với chủ nhân của nền văn hóa Sa Huỳnh xưa kia? Người M'Dhour có phải là một trong những chủ nhân của nền văn hóa Sa Huỳnh hay không, điều ấy cần phải có nhiều nghiên cứu, so sánh và minh chứng khác nữa. Tuy nhiên, quan niệm về cõi vĩnh hằng với những nghi thức táng tục được nghiên cứu từ người M'Dhour, xem ra có thể góp phần lý giải, làm sáng tỏ thêm quan niệm, ý nghĩa của một số loại hình táng tục từng tồn tại trong văn hóa Sa Huỳnh.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Jouin, B.Y., La mort et la tombe. L'abandon de la tombe. *Travaux et Mémoires de L'Institut d'Ethnologie*. Paris, LII, 1949.
2. Lamarche, J., *Chez les M'Dhour du haut Phu Yen*. I.H.I., N^o175, 1944, p.21.
3. Lê Thế Vịnh, Nguyễn Thị Hòa, Y Điêng, *Người Êđê M'Dhur ở Phú Yên*. Sở Khoa học Công nghệ Phú Yên. Phú Yên. 2006. 322 tr.

THE ETERNITY WORLD OF M'DHOUR PEOPLE – JAR GRAVES WITH SA HUYNH CULTURE

Nguyen Thi Hoa

Southern Institute of Sustainable Development

Introduction

After M. Vinet, an archaeologist, found a depot of Sa Huynh jar (Dépot à Jarres Sa huỳnh) in 1909, a conception of so-called “Sa Huynh Culture” was formed with a lot of research works, searches and findings conducted by scholars in different fields. More and more archaeological vestiges related to the practice of burying dead people in jars in the time of Sa Huynh Culture have been discovered and excavated. Until now, Sa Huynh Culture is viewed as one of three cradles of ancient civilizations in Vietnam, representing cultures and civilizations of prehistoric ethnic groups in Central Vietnam and Central Highlands. The conception of owners of this well-known culture still remains surmise. Researchers haven't yet found evidence of specific owners of this culture, who had the custom of burying the dead in jar graves.

There was interesting information mentioned in the paper of Lamarches J., a French scholar, in 1944: “In the South of Ba River and in the both sides of H'ngang River, there are habitations of M'Dhour people, who have been more or less mixed with Cham people. They have almost the same dialect with Cham and Rhade people in Darlac; the most obvious difference between M'dhour people and their neighboring ethnic groups is the custom of cremating dead people”ⁱ. When conducting research on this ethnic group, I focused on their custom and practice related to the dead and burial among M'dhour people. It is very interesting that research literature I collected is rather appropriate with recently archaeological findings of Sa Huynh Culture.

1. On M'Dhour people

M'Dhour, M'Dour, M'Dhur, M'Thur or M'Thul all are the names of a group of people in the triangular area that is contiguous to 3 provinces, including Phu Yen, Daklak and Gia Lai. In Phu Yen Province, M'dhour people mainly live in 2 districts, including Song Hinh and Son Hoa. In Daklak Province, there are some highland villages of M'dhour people in M'Drak, Krông H'Nang, Ea Kar, Krong Buk Districts ... In Gia Lai Province, there are M'Dhour people living in Krong-pa District. Habitations of M'dhour people

usually are contiguous or intermingling with highland villages or plei of other ethnic groups such as Ede, Bahna, H'roi and Djarai. According to our preliminary survey and estimation, M'dhour people are now living in about 150 highland villages located in the above-mentioned areas. M'dhour people have a particular dialect, compared to their neighboring ethnic groups. Their language is intermixed with that of Cham, Ede, Djarai and H'roi people. The habitation searching process together with cultural exchanging and blood mixing with their contiguous ethnic groups has been taking place for hundreds years, resulting in a particular cultural identity of this community of people. M'dhour people, however, still remain an ethnic group that has its own cultural distinguished features, which cannot be confused with other ethnic groups. One of the distinguished features is the practice of cremating the dead and burying bone-ash in jar-graves (Introduction of human race, clothes and housing of M'dhour people in the video tape for 2 minutes).

2. The eternity world of M'dhour people – Jar-graves with Sa Huynh culture

2.1 The eternity world of M'dhour people

Apart from a short paragraph in J. Lamarche's paper, I do not have any other literatures on the cremation practice of M'dhour people. Paying attention to this issue, while carrying out fieldwork research, I preliminarily found statements made by Kinh people, who lived nearby the habitation area of M'dhour people: "People in the ethnic minority here cremate dead bodies"ⁱⁱⁱ. There were also statements made by the very M'dhour people: "From the country reunification until recently, by 1984, we sometimes saw cremation of dead people in some highland villages such as Duⁱⁱⁱ and Ma Nga^{iv}"; or "Kinh people in this area said that people in our Kep^v highland village cremated dead bodies and ate human meat"...I have, yet, collected too little information about this, because M'dhour people now consider this practice backward, so they do not want to reveal it".

Regarding to the eternity world, M'dhour people have a conception of different types of death such as good death, severe death, natural death, sudden death, to die of an ordinary illness, to die of an infectious illness, to die of giving birth, death of an adult, death of a child, death of the rich, death of the poor etc... Depending on the way to pass away, the family will perform an appropriate burial for him/her, based on the explanation about the eternity world among M'dhour people.

At present, when an M'dhour person dies, it is considered as usual that his/her family members will put him/her into a wooden coffin to be buried in a grave underground. When a person died, family members will inform other family member, members of their family line and people in the highland village of the death. And then, they buy a coffin from a coffin shop of Kinh people; they will shroud the dead body, while performing some traditional burial activities. They will keep the dead body at home for 1 or 2 days, while they dig a grave, where the coffin will be put into. The grave is from 1m to 1.2 m deep underground. They then will carry the coffin to the grave; they put it into the grave and fill in. The dead body is buried together with personal ornaments and other precious objects.

Finally, they make a hut above the grave, where they hang or put objects that the dead used to use as well as havings divided by the family line to the dead. Almost all of these objects and havings are broken up. And then, three times every day, the family members will bring rice, meat, fish, cigarettes, and fruits to the hut; they will wash the grave and cry by the grave (Introduction of a visit to the grave and M'dhour people's cry by the grave "chok"; for 1 minute in the video tape). When the family have favorable conditions, they will hold a ceremony called *họa l'nôk* (a party in the grave) in order to see off the dead spirit before it goes into the eternity world. After that, the grave will be left out forever. Before holding the ceremony *họa l'nôk*, they rebuild the grave with cement, bricks and cover it with enameled tiles (the ready-made graves are built and sold to M'dhour people by Kinh people). Since the ceremony, M'dhour people assume that the dead is no longer found in this dusty world in order to be attached with family members (Introduction of the ceremony *họa l'nôk* and new graves; for 2 minutes in the video tape)

What is the picture of burial practice of M'dhour people in the past?

According to M'dhour people's stories, in the past they often put the dead into a wooden coffin or they just tied and covered with barks; and then, they dug a grave to bury the dead. There was also another burial practice that they cremated the dead; and then they put the bone ash into a jar to be buried underground.

Put the dead into a wooden coffin or cover it with barks or a sedge mat to be buried in the grave underground:

Basically, the practice of putting the dead into a wooden coffin or covering it with barks or a sedge mat to be buried in the grave underground is almost similar to what I described above; there were however more ritual activities than that at present. In the past, M'dhour did not buy a coffin, but they cut a tree in the forest to make a coffin (*Poong*). It was made of a big tree trunk, of which the pith was cut away so that a person could be put in. It was where the dead would be put in. There was a wooden cover in the *poong* of M'dhour people. For the rich, the *poong* was made of two layers (i.e. 2 coffins put inside each other); for the poor or lonely people, only barks or sedge mats were used to cover the dead body (Introduction of a coffin, which was used to for a burial of a child in the past; 30 seconds in the video tape). Before *họa l'nôk* ceremony was held, the grave of M'dhour people was not built with cement and bricks, but it was decorated relatively particularly in the past. It was a long hut with a low roof; there were eaves, under which some chairs were placed, like a house. Surrounding the grave, there were designs of *kút*, *klaô* and human-shaped wooden statues, wooden peacocks, wooden varans, crescent moon etc... (Introduction of an ancient grave of M'dhour people for 1 minute in the video tape).

The practice of cremating and burying of a jar containing the dead or bone ash in the underground grave

Who was allowed to be cremated?

M'dhour people called the cremation of the dead as Chuh.

Who was allowed to be cremated? And, why did M'dhour people make the cremation? There are some explanations given, when M'dhour people were asked these questions.

Those, who died of infectious diseases, especially leprosy, must be cremated.

Those, who were about to die of incurable diseases and asked their family members to cremate them after the death.

The rich, who wanted to be cremated after their death.

The poor, who wanted to be cremated after their death.

Both the rich and the poor were allowed to be cremated after the death.

Only old people were cremated after the death.

Those, who were members of the family line, which had the practice of cremation

Those, who were near to death and asked for cremation in order to get a dream of a good eternity world.

Cremation of those who died of leprosy

Leprosy was considered by M'dhour people as a terrific and relatively common disease in highland villages of M'dhour people. According to our survey^{vi}, about 150 or 200 years ago, there were people of leprosy in over 80% of all 50 highland villages of M'Dhour people^{vii} in Daklak, Gialai and Phu Yen Provinces. On average, in each highland village, there were from 1 to 5 people, who had leprosy. In some areas, all people of a highland village had leprosy and its after-effects. There is now still an M'dhour highland village called as a leprosy village, where 14 households^{viii} are living, in Ea Trang Commune, M'Drak District, Daklak Province (Introduction of a highland village of leprosy for 2 minutes in the video tape). In the past, leprosy was viewed as incurable, so M'dhour people did not let those, who had leprosy, stay in the same highland village with other healthy people. The solution was that they built a hut in the forest, where the patients would live and make food for them. For those, who were seriously ill, their family members brought food to the forest and put the food in a place, where the patients could come and get the food. Especially, when the leprosy patients were near to death, they made cremation with following stages:

_ They first dig a hole and then put firewood in the hole; the patient, who is near to death, was fed with what he/she wants; and finally they light to firewood and by some way push the nearly-died patient into the hole.

_ When the patient is at the point of death, each member of the family line brings a bundle of firewood to the hut, where the patient has been staying; they throw the bundles of firewood underneath the hut. Finally, they set fire to the bundles; or they use cross-bows to shoot fire arrows to the hut. They use this way to cremate the dead, because they are afraid that they may catch the disease, if they are near to the hut.

_ In some areas, they use firewood to make a pyre; they place the patient on the pyre and light the firewood.

Most of the cremation activities took place in the evening at the decline of day, because M'dhour people assumed that flies would follow them and transmit the disease to healthy people, if they came to the place of the patient during daytime.

Cremation of incurable patients according to their will

In the area of M'dhour people, many people caught incurable diseases; they felt too painful physically; they thus wanted to put an end to their life; before they died, they asked their family members to cremate their body after the death.

Cremation of the rich

A lot of M'dhour people think that those, who were cremated after death, were often the rich. Only the rich could mobilize residents in the highland village to cut *ploi trees* (*Na Ploi*)^{ix} in the forest for the cremation. According to M'dhour people's experience, *ploi trees* can keep fire for a long time in order to cremate the whole body of the dead. To mobilize and express their gratitude to members of the family line and those, who came to the forest to cut *ploi trees*, the family had to slaughter pigs, cows to make food and invite those people to have drinks and eat the food. While they were cremating the dead, many families also threw some pigs or a cow into the fire, in order to reduce the smell of the burning human body. According to conception of M'dhour people, to complete the cremation to say good bye to the dead, before it goes into the eternity world, M'dhour people thought that 2 *họa l'nôk* should be held; in the meanwhile, *họa l'nôk* was really is an expensive ceremony of the ritual system in a life cycle of M'dhour people. The two *họa l'nôk* were held as below:

_ The first time – They had a party with pork, beef and drinks on the ground, where the cremation was just done (this is the party for a new grave and cremation).

_ The second time – They had a party with pork, beef and drinks in the place, where the jar of bone ash was buried (this is the party for leaving the grave)

Cremation of the poor

Some people think the practice of cremation was for the poor, because the poor did not have meat and drinks to be given to the village people so that they would go to the forest to cut a particular tree called *asang* (*Na asang, keo asang*)^x, a precious and rare tree with

good quality, to make a coffin for the dead. Yet, they do not give any explanations about the cost of cremation.

Cremation of both the rich and the poor

The intermediary opinions seem to be more reasonable. In the opinions, the practice of cremation was carried out for the dead of both the rich and the poor, when they would like to have it and they had favorable conditions to do it.

Cremation was for only dead bodies of old people

Indeed, we have found the name of any young people or children in the list of those, who were cremated after the death. According to M'dhour people, only those, who died after the age of 40, were cremated. For the young, after they died, their dead body was put into a coffin to be buried in a grave underground.

Cremation for the dead of the family, which had the practice of cremation

In terms of the blood line, M'dhour people have many different surnames such as Niê, Mlo, Huyn, Ksor, Arul, Lơ mo, Rơ ô, Kpa, Ale, Hrlan, Lơ ô, Hra, and Rochom. . . In one highland village, however, there are usually two major surnames and some surnames of migrants. A lot of M'dhour people think that cremation was held for members of the family lines, which had the practice of cremation. Yet, they do not know exactly which family lines used to have the practice of cremation. Our literature shows that many family lines of M'dhour people had the practice of cremation. At least, it is identified that Ksor is a family name, of which a lot of members were cremated after the death. In addition, some members of Arul family line self-recognize their family line as the one that had the practice of cremation.

Cremation for the dream of a good eternity world.

Some people in neighboring community of M'dhour people acknowledge that rich people of M'dhour people wanted to be cremated after the death, in order to show off the reputation and richness of their family line. This is perhaps one of the major reasons for the fact that the practice of cremation used to be very common for a period. Regarding to the key reason for formation, existence and development of the cremation practice in M'dhour society, M'dhour people have following opinions:

Regarding to the eternity world, they assume that after they die, they will go to the heaven to stay with oi gdei (the god). Like the dusty world, there are villages, family lines, families, beautiful and ugly people, happy and unhappy people, cruel and good people, and healthy and unhealthy people etc... in the heaven. There is also love, crime, and childbirth. They have to do farming work, carry water, hunt animals, and raise animals for food. And, the conception of the death in the previous world is described as below:

_ Chuh (cremation) is a way to burn completely all the disease germs in the previous as well as the next world. After the death and cremation, they go to the heaven to live with *oi gdei*; at that time, they have no disease at all and they are completely healthy. That's why those, who had leprosy, often were cremated after the death; and, those, who had incurable diseases, liked to be cremated after they died.

_ Cremation does not only remove completely all diseases, but it also removes dark skin, resulting in fair complexion and a beautiful figure for those, who have been cremated.

_ As the body suffered from an extremely hot temperature of fire; flesh and bones completely burned, the new body that was created after the cremation is very faint; it cannot stand the sunlight. Therefore, those, who were cremated, will not have to work hard, after they join their community in the eternity world. Everyday, they just have to work for a while before the sunrise and after the sunset, because their body cannot stand the sunlight. Those, who were not cremated, have to work hard like the dusty world.

_ Cremation can wash away all the guilt that M'dhour people ever did in the dusty world. Thus, those, who were cremated, will be unblemished and good-natured in the world of *oi gdei*.

The conceptions of M'dhour people express their wish about an ideal society, in which people have a pure spirit, fair complexion, a beautiful figure without any diseases; they live happily without working hard. It is an image of M'dhour peaceful and wealthy society. Having no solution to unsatisfying things in the existing life, M'dhour people attached their dream with their custom of cremation. Their eternity world is therefore completely perfect. However, their cremation form was so horrible that a lot of people in their community were really afraid. They did not want their body was burned; in addition, they did not have favorable conditions to do the cremation. Furthermore, M'dhour people also had some regulations about who were allowed to be cremated and who – not. Beside the practice of cremation, therefore, M'dhour people also buried the dead in coffins in the grave underground at the same time.

The custom of burying jars containing dead bodies or bone ash

Geocultural - related research works conducted in the areas of M'dhour people show that in addition to the burial of a dead body in a coffin underground, there were also other burial forms ever used in M'dhour society as below:

_ To put the dead (first burial *or hung táng*) in a big copper pot (*gò bung*) to be buried in the grave underground.

_ To put a dead newborn baby in a jar to be buried in the grave underground.

_ Rite of cremating and burying a jar containing bone ash in the grave underground.

To put the dead (first burial *or hung táng*) in a big copper pot (*gò bung*) to be buried in the grave underground.

Like many other groups of people in Truong Son – Central Highland, M'dhour people use both big and small copper pots and earthen pots that they call “*gò*” for cooking. In some cases, they put the dead (*hung táng*) into a big copper pot (called *gò bung*) to be buried underground. This practice of burial was used by very rich people and it was not very common. We recorded only one case of this kind of burial among M'dhour people through a witness' narrative. There were very few other cases rumored among M'dhour people.

To put a dead newborn baby in a jar to be buried in the grave underground.

A jar is used to contain wine in almost all groups of people in Truong Son – Central Highland. M'dhour call this jar as *che*. They have different kinds of jars, including big ones, small ones, tall ones, short ones, ordinary ones, and precious one with different names as *che tuk*, *che tang*, *che bar*, *che bô*. . . (Introduction of jars of M'dhour people in the video tape). The practice of putting a dead newborn baby into a jar to be buried used to be very common in the areas of M'dhour people in the past. Not all dead babies were, however, put into a jar. There were some customs involved as below:

_ A mother died when giving birth; if no one accepted to bring up the newborn baby, he/she would be killed and then put into the same coffin with the mother to be buried in a grave underground.

_ When a mother gave birth to twins, one of the two babies would be killed in 1 or 2 days after they were born; the dead baby would be then put into a jar to be buried underground or would be put into a coffin to be buried in a grave underground. If the family had so difficult economic conditions that they did not a jar or did not have people to cut a tree for a coffin, M'dhour people would sometimes put the dead newborn baby in an old large and flat basket (*chơ ngoh*), which would be then buried underground.

_ If the dead baby was over one month old, M'dhour people would not put him/her into a jar, but they would put the baby in a wooden coffin or a large and flat basket or a bamboo grain basket, or a sedge mat to be buried underground.

Thus, to bury dead children and newborn babies, M'dhour people often put them into a jar, a basket, a sedge mat, or a wooden coffin to be buried underground; they did not cremate the dead body at all.

Rite of cremating the dead body and burying a jar containing bone ash in the grave underground.

When a member of M'dhour family passed away, the dead might be cremated, depending on the will of the dead person, economic conditions of the family, and decisions of the family member or family line. At that time, the family started to do procedures for the cremation rite. In some areas, they had to ask those, who were specialized in ritual activities

of cremation (*rtiêt*), to do this. There was often one or two *rtiêt* in a highland village. Yet, there was no *rtiêt* at all in some villages. At that time, they had to ask *rtiêt* from other villages to come to do cremation procedures.

M'dhour people often cremated dead bodies at noon. To cremate the dead body, *rtiêt* mobilized members of the highland village, of the family line, and of the family to go to the forest to cut *ploi* trees. Each member would then carry a bundle of *ploi* firewood from the forest to the place, where the cremation would take place. This place was in the forest edge and nearby the graveyard. They placed the bundles of *poi* firewood together to make a pyre, which was 3 meters high, 2.5 meters long and 1.5 meters wide. Others were ready to slaughter some pigs and cows for meat. There were also some jars of wine. They would cook rice and meat for the party for cremation and a new grave. There were also some other pigs and cows, which would be thrown into the pyre, when the dead body was being cremated. The dead body was carried from his/her the home and then was placed on the pyre. They put objects, which the dead person ever used when being alive, on the pyre too. In some areas, they burn the objects beside the pyre at the same time. Relatives of the dead person tied jars of wine and prepared a tray of food for worship. *Rtiêt* was sitting in front of the jars of wine and the tray, saying a funeral oration, praying and asking deities to let them cremate the dead body and let his/her spirit go into the eternity world. *Rtiêt* lit the pyre, while old relatives were sitting around the pyre and crying very pitifully. In the meanwhile, young relatives were standing farther from the pyre and crying too. Fire became greater, burning the dead body and the objects in the pyre. People threw the animals, often pigs, into the pyre so that the smell of the burning animals would reduce the stinking smell of the burning human. When the fire burned down, *rtiêt* used a wooden stick to stab into where the heart (*t'bôh*) of the dead body was; he skillfully got the heart out of the pyre. Relatives of the dead person came to the place, where the heart fell down, while crying. The closest relative took the heart and brought it to the place, where they already prepared warm water. One member poured water and the other washed the heart.

At that night, M'dhour people performed their dance *khil* and *xoang*, which express movements of an eagle (*gruh*) in the musical atmosphere of Gong, *Tung khăk* Drums, *Đinh năm* clarinet with the smell of *ruou cân* (wine drunk out of a jar through pipes) and cigarettes as well as the smell of burning animal and human flesh. They ate meat and drank *ruou cân* until the next morning. They poured water into the pyre ash at the previous night; so bones were no longer hot. Relatives of the dead person picked bones with their hands and put them into a precious jar. In the area of the grave (*l'nôk*), young people already dug a grave hole, which was 0.5 to 0.6 deep; they prepared wood, straw grass, bamboo to make a hut to cover the grave. They used a bow to cover the jar^{xi}, using wax to caulk it completely. They brought the jar into the grave place. They placed the jar in the bottom of the grave^{xii}, trying to prevent water go into the jar to decay the ash. Relatives of the dead person in turn threw handfuls of earth into the grave, while crying pitifully. Then, the grave was filled. They started to make a hut above it.

Although M'dhour people had the practice of cremation, it is rather different from that of Cham Balamon people. For example, M'dhour people put bone ashes into a jar to be buried underground. This practice was not done by Cham people. Or, Cham people broke up the head of the dead body to get 9 pieces of the forehead, which would be then placed into *chiét atau*; whereas, M'dhour thought the heart was the very spirit of the dead person, so they had some customs related to the heart of the dead as below:

M'dhour people reveal that if a husband was cremated, his wife would be the only one responsible for keeping the heart and vice versa. If the widow or widower died then, she/he would be put into a coffin to be buried in the grave underground instead of cremation. According to M'dhour people, children of the dead person were not allowed to keep the heart of their parents, because they were of the next generation; only the closest family member of a previous or the same generation could keep the heart. That's why the dead body of the widow or widower were not allowed to be cremated. Following are specific principles related to keeping the heart:

- _ When the husband was cremated, the wife would keep the heart and vice versa.
- _ When a child was cremated, the parents would keep the heart.
- _ When a sibling was cremated, his/her older sibling would keep the heart.

If a dying person expressed the will of being cremated, therefore, but the family line found that there was no one responsible for keeping his/her heart, they would decide not to cremate his/her dead body. To keep the heart was considered as an ascetic work:

After the heart was washed with warm water, the heart keeper dried it and then rolled it in clean cloth; she/he might use a dried gourd, which was cut into two halves. She/he lined the gourd with clean cloth, put the heart into it, covered it with the rest half, and used a towel to hang it with her/him for all the time. Everyday, she/he ground ginger (*dja*) or (*l'sun*) to be mixed with warm water; she/he had to use her/his mouth to hold and spat out the mixture into the heart, while cleaning it; and then, she/he used a dry towel to dry it so that it would not be decayed. The heart keeper not only had to keep the heart all the time – when eating, sleeping, hunting, doing farming, and washing etc – but she/he had to preserve it so that it would not be decayed, lost, or eaten by animals. When she/he was sleeping, the heart was put in the next pillow; when she/he was having a bath, she/he had to ask a family member to keep it; after the bath, she/he would wear it again. Relatives of the family line of the dead person supervised how the heart keeper saved and preserved it. If something wrong happened to the heart, the family line of the dead person would impose a fine on the family line of the heart keeper. The fine was maybe serious or not, depending on how the heart had been decayed or lost. For a serious fine, it included buffaloes, cows, gongs and jars. The heart was carefully kept until *họa l'nôk* the party for leaving the grave). At that time, they would break up the precious jar, which cost as expensive as a human life. They upturned the jar in the heart and buried it above the jar containing bone ash.

Depending on specific areas of M'dhour people, there are variants of the practice involved with cremation and heart keeping. I have just presented a basic description within this paper.

2.2 Jar grave with Sa Huynh culture

An immutable criterion of Sa Huynh culture is the practice of jar burial. Recent archaeological findings show that excavation discoveries in the area of jar graves of Sa Huynh culture are much similar to the practice of burial among M'dhour people in the past. For example:

_ In Dong Cuom Vestige in Binh Dinh Province^{xiii}, there were some pot graves.

_ In Lai Nghi Jar Grave area in Quang Nam Province^{xiv}, there were a lot of ashes and broken bones in the jars.

_ In Go Que^{xv} grave area in Quang Ngai Province, there were also underground graves in addition to jar graves.

_ Sa Huynh Cultural Vestige in Suoi May^{xvi} highland village (Song Chinh District, Phu Yen Province), jar graves and underground graves were found for the first time in the area which is about 60 km far from the sea coast due West, nearby the present habitation of M'dhour people.

Especially, the practice of burying dead children in jars and burying dead people in a coffin made of a trunk was rather common in many jar-grave vestiges in Southeast Asia; evidence of this kind of burial has been also found in areas of M'dhour people.

Recently, agricultural production, which consists of growing wet rice, fruits and industrial plants, has been more and more developed in the area of M'dhour people. In many places, land of the graveyard (l'nôk) was occupied and sold illegally. A lot of graves have been destroyed for production land. At this time, I was informed by M'dhour people that some jars containing human bones were found, when they ploughed land for agricultural production. From the 10th to the 15th of July 2008, a grave moving project was conducted in Dji highland village (Krong H'ngang Commune, Krong pa District, Gia Lai Province) in order to protect graves of M'dhour people from water of the hydroelectric plant in Ba Ha River. I worked directly with those, who dug and moved the graves at that time, and I realized that there were both jar graves and wooden coffin graves in that graveyard. There were human ashes in the jar graves. The jars were buried horizontally. Some jars had no cover, but others were covered with small bows (*chil*). One of the digger teams reported to me that they found 4 jars buried parallel in the biggest grave; those jars contained 4 skeletons. They also found 2 jars buried parallel in a medium-sized grave; those jars contained 2 skeletons. There was a jar and a boat coffin buried parallel in another grave. They also acknowledged there was no evidence of cremation. For example, the skeletons still consisted of all bones, which had ivory color; this means that the bones were not

burned; there was no wooden ashes at all. Ornaments of the dead people (including mainly bracelets) still remained undamaged; they did not distort at all. They were still in the place of their wrist (differently from the case of ashes from cremation). The grave diggers commented that it was the first burial, but it was not cremation burial. This leads to a question whether M'dhour people also used the first burial type, according to which the dead body was put into a jar to be buried underground (introduction of grave holes and reburial graves in Dji highland village for 30 seconds in the video tape).

After I collaborated with relatives of those in the graves and local authorities to elucidate this, an answer to the question was found. In 1962 and 1963, people of Dji highland village were herded into a strategic hamlet (it is now located in Sai highland village, Chu Ngoc Commune, Krong-pa District, Gia Lai Province). After the country reunification, people of Dji highland village moved back to their old village and the present living place, according to the State policy. In 1976, the families, of which members died and were buried in the strategic hamlet, disinterred the graves and put skeletons into jars, which were then reburied in the above-mentioned graveyard. And at present, they were disinterred for reburial again. Thus, the above-described jar graves, which contained skeletons, were just reburial graves. However, the fact that graves were disinterred and bones were put into a jar to be reburied underground also shows the relatively common custom of using jars as coffins among M'dhour people. Regarding to this custom, M'dhour people explain:

_ When the disinterred bones or ashes were kept in a jar, they would be preserved longer than in a wooden coffin; moreover, bones and ashes of the dead would not fall out.

_ A jar was a precious utensil for M'dhour people; to use a jar for burial expresses the love and respect of those, who are still alive, to the dead. Furthermore, it is simple and convenient to use a jar as a coffin, especially for the burial of dead newborn babies, when there was no one going to the forest to cut a tree to make a coffin.

Conclusion

The custom of burial, especially the cremation and jar-burial of M'dhour people, is very similar to the findings in Sa Huynh cultural vestiges. This enables me to formulate a hypothesis about the relationship between M'dhour people and the owner of Sa Huynh culture. To answer the question whether M'dhour people was one of the owners of Sa Huynh culture, it is necessary to have many more research works, comparison and evidence. The conception of the eternity world with ritual burial activities of M'dhour people, however, partly explains and clarifies the conception and significance of several burial forms that were ever used in Sa Huynh culture.

REFERENCES

Jouin, B.Y., La mort et la tombe. L'abandon de la tombe. *Travaux et Mémoires de L'Institut d'Ethnologie*. Paris, LII, 1949.

Lamarche, J., Chez les M'Dhour du haut Phu Yen. I.H.I., N^o175, 1944, p.21.

Le The Vinh, Nguyen Thi Hoa, Y Điang, *Ede M'dhur people in Phu Yen*, Phu Yen Department of Science and Technology, 2006, p.322

ⁱ) J.Lamarche, *Chez les M'Dhour du haut Phu Yen*, I.H.I., N^o175, 1944, p.21

ⁱⁱ) Kinh people in the area of Krong Pa District, Gia Lai Province; in the area of Le Diem and Hai Kloc villages in Song Hinh District, Phu Yen Province.

ⁱⁱⁱ) In Ea Mlaih Commune, Krong Pa District, Gia Lai Province.

^{iv}) In Ea Rmok Commune, Krong Pa District, Gia Lai Province

^v) In Krong Pa town, Krong Pa District, Gia Lai Province.

^{vi}) Data of the survey at the ministerial level in 2008 – 2009 - “M'Dhul people in Vietnam”

^{vii}) In surveyed villages

^{viii}) It was the number of population in Guôih village, Ea Trang Commune, M'Drak District, Daklak Province in the past.

^{ix}) Kinh people call it as *ké* (burweed).

^x) kinh people call it as incense wood

^{xi}) In some areas, they used no cover; in other areas, they used stone or banana leaves to cover it.

^{xii}) In some areas, the jars were buried vertically.

^{xiii}) Excavated in early 2002

^{xiv}) Excavated in October 2002

^{xv}) Excavated in 2007.

^{xvi}) Discovered in 2007.